

ביטחון והשתדלות

שיחת הרה"ג זלמן ברוך מלמד לפרשת משפטים

על ידי המשפטים – שורה השכינה • יתרונות 'העבדות החוקית' • עם ישראל בני חורין • בין ביטחון והשתדלות • שיטת הרמב"ן – במדרגה מתוקנת אין צריכים השתדלות • שיטת אבן עזרא • מדרגת קדושת ישראל • לא לקרוא לישראל בשם 'רשע' • הנקיות גדר של קדושה • מדרגת הפרישות מהטריפה • לא תבשל גדי בחלב אמו • גדר 'לא ישבו בארצך' וגבולות הארץ

על ידי המשפטים – שורה השכינה

על הפסוק "וְאֵלֹהֵי הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמַע לְפָנֵיהֶם" (שמות כא, א), אומרים חז"ל: ו' מוסיף על הראשונים, שגם אלה המשפטים נאמרו למשה מסיני.

נשאלת השאלה: הרי כל התורה נאמרה למשה בסיני ואחר כך באוהל מועד ואחר כך בערבות מואב, מה ההדגשה 'ואלה המשפטים' שגם הם נאמרו מסיני?

אומר המהר"ל, נכון שכל התורה ניתנה מסיני, אבל יש דבר מיוחד במשפטים. מה מיוחד במשפטים שדווקא הם צריכים להיאמר בסיני - המשפטים לכאורה הם דברים בין אדם לחברו, דברים הגיוניים אנושיים, והתורה נותנת גם בהם הדרכה אלוקית. הקב"ה קובע את סדר העולם ומחלק לכל אחד את מה שמגיע לו. והשופטים שפוסקים בין אדם לחברו ומכריעים בענייני הסדר, בעצם מופיעים את הסדר האלוהי. מופיעים את ריבוננו של עולם, "כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא" (דברים א, יז). בתפילה אנחנו אומרים:

השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו מהרה אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בצדק ובמשפט.

אנחנו מבקשים מהקב"ה שישב את השופטים והיועצים ואז הוא ימלוך עלינו בצדק ובמשפט. הקב"ה מסדר את הסדר של העולם על ידי השופטים שמוציאים לפועל את המשפט האלוקי. אנחנו מבקשים שהשופטים יהיו כאלה שיוציאו את המשפט האלוקי מן הכוח אל הפועל ולא יעוותו את המשפט. כשהקב"ה ישיב את שופטינו כבראשונה, אז יופיע 'מלך אוהב צדקה ומשפט', אז תופיע מלכותו עלינו בצדק ובמשפט. זאת אומרת, עניין המשפטים, הוא הבסיס הקיומי של המציאות.

גם הגויים נצטוו על הדינים בשבע מצוות בני נח. אבל התורה לא קבעה להם את סדר הדינים, התורה רק חייבה אותם להושיב דיינים ולקבוע סדרי דין ומשפטים, לחיות בצורה מסודרת. מה הדינים - ישבו אנשים בעצמם ויחשבו מה הסדר הנכון, ומה שהם קובעים, הקב"ה מצווה. אבל לישראל הקב"ה נתן הדרכה, דיני שומרים, דיני נזיקין, דיני הלוואות וכדומה. התורה לא השאירה לנו לקבוע בעצמנו את הסדרים, כי על ידי הדרכת התורה יש השראת שכינה. כך מבאר הר"ן בדרשותיו.

וכן המשפטים צריכים להיות על ידי שופטים של ישראל, כמו שלמדו חכמים 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם', לפניהם ולא לפני גויים (גיטין פח.). המשפטים גורמים להשראת השכינה. והשופטים צריכים להיות מישראל, אפילו אם הגויים שופטים על פי דיני התורה, עדיין 'לפניהם ולא לפני גויים'. 'כי המשפט לאלקים הוא', כשמופיע משפט, מופיע דבר ה'. זה צריך להיות על ידי ישראל כמובן.

ועוד דרשו 'לפניהם ולא לפני הדיוטות' - המהר"ל בגור אריה בפרשת משפטים מאריך בדברים ומביע את צערו, שלא תמיד בוחרים את השופטים הנכונים והטובים, וזה גורם צרה גדולה בישראל:

מקצת קהילות שמים ללענה משפט, הקימו להם מצבות, למנות מקצת ראשים בורים, לא ידעו לשון משפט ומהו הדין... והנה עוברים כל שעה על "לא תטע לך אֶשְׁרָה כֹּל עֵץ אֶצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹהֶיךָ" כמו שאמרו חז"ל הממנה דין שאינו הגון כאילו נוטע אשרה אצל המזבח.

זאת אומרת, התורה אומרת 'לפניהם ולא לפני הדיוטות', וכששמים אנשים בורים שלא יודעים לשון משפט, בגלל פרוטקציות וחשבונות אחרים, עוברים על "לא תטע לך אשרה אצל מזבח ה' אלוֹקֶיךָ". המהר"ל מוסיף:

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 3

וחכמי הדור אין להם להתלונן על כבוד התורה, כי דיו לעבד שיהיה כמו רבו, הרי הם מחללים שם שמיים ומייקרים את העבודה זרה... והרי אמרו ז"ל "לא תעשוני אתי אלהי כסף ואלהי זהב" (שמות כ, יט), זה דיין הבא בשביל כסף וזהב. ולפיכך נאמר לא תעשו איתי כי דיין הוא עם ה' יתברך כדכתיב "אלהים נצב בעדתיאל" (תהילים פב, א).

זאת אומרת, לדיין יש תפקיד להופיע את רצון ה'. הוא חייב להיות מתאים לזה. המהר"ל חוזר על זה כמה פעמים. למה אני אומר לכם את הדברים הללו, כי אתם כולכם בע"ה תגדלו ויהיו ביניכם כאלו שיהיה להם תפקיד אחראי, גם למנות דיינים. צריך לדעת, בכל מינוי, לא רק של דיינים, כל מינוי בציבור, צריך למנות את האנשים הראויים והמתאימים ביותר. לא לעשות שיקולים של קירבה משפחתית, לא שיקולים אחרים, רק שיקולים לגופו של דבר מי שמתאים ביותר הוא צריך להיבחר.

עבודת ברשות התורה

"כי תקנה עֶבֶד עֶבְרִי" (שמות כא, ב) - העבדות היא לכאורה דבר לא מוסרי. באיגרות רא"ה חלק א' איגרת פט, נשאל הרב על העניין הזה של איך התורה נותנת מקום לדבר כזה לעבדות. הרב משיב באיגרת זו לרב משה זיידל. נפתח בדברי הפתיחה של הרב, וכך הוא כותב:

דברך היקרים, יקירי, שמחו את לבבי, ובהיותי יושב פה בנאות דשא במושבת רחובות אשר ביהודה, והנני יושב ונגד עיני נשקפים הררי יהודה, וגאון ד', אשר עטרנו פה בשנים קדמוניות ואשר עוד יעטרנו בחסדו לימים הבאים, כי דברו ית' לא ישוב ריקם, ירחיב לבבי.

הרב מסתכל על הנוף היפה הזה של ארץ ישראל ולבו מתרחב. באיגרת זו הוא גם כותב, שמן הראוי ללמוד כל יום שעה שעתיים בחלק המוסרי והאמוני שבתורה - חובת הלבבות:

לעשות קביעות בזה ולהתפתח בצד הרוחני האמוני להגיע להבנות עמוקות רחבות כמו שבצד ההלכתי.

לאחר מכן הרב מתייחס לנושא העבדות:

דע עוד שהעבדות כמו כל דרכי ה' הישרים שצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם. עבדות לא הביאה מצד עצמה לעולם שום תקלה. כי עצם חוק העבדות

הוא חוק טבעי בבני אדם ואין שום הבדל בין העבדות החוקית לעבדות הטבעית, ואדרבה העבדות החוקית שהיא על פי רשותה של תורה באה לתקן כמה תקלות שהעבדות הטבעית היא צפויה אליהם. למשל, הרי המציאות של עניים ועשירים חלשים וגיבורים דבר המוכרח ונהוג הוא. אם כן אותם שקנו להם נכסים רבים, שהם משתמשים בהם בכוח המשפט לשכור עובדים עניים לעבודתם, הרי השכירים הללו הם עבדים בטבע.

אמנם עובדים עניים לא בגדר של עבד שמקבל דיני עבד, אבל הם בעצם פועלים עבדים, ומצד ההכרח הם מוכרחים לעשות מה שהמעביד דורש מהם, כי אחרת לא יהיה להם ממה להתקיים.

למשל העובדים במכרה הפחמים שהם נשכרים מרצונם, הרי הם עבדים לאדוניהם, וזו עבודה משפילה מאוד ולולא הרשעה ששלטה כל כך בלבבות בני אדם עד כדי רמיסת משפט, הנה אם היו עבדים קנויים קניין כסף אז היה מצבם יותר טוב.

יש הבדל בין פועל שאין למעביד שום מחויבות ואחריות כלפיו, והוא יכול לנצל אותו ולדכא אותו ולא אכפת לו ממנו, לבין עבד שהוא קונה בכסף, והוא נחשב ממון שלו. אדם שומר על הממון שלו. אבל אם זה לא עבד שלו, והוא לא קנה אותו בכסף, הוא מנצל אותו. וכך הרב מתאר את מה שקורה במכרות:

העשיר שליבו אטום לועג לכל צדק ומוסר ויותר נוח לו שבמנהרה (במכרות) יחסר אור ואוויר, ואף על פי שעל ידי זה יתקצרו חייהם של עשרות אלפים של אנשים ויעשו חולים אנושים, רק העיקר שלא יוציא מכספו עוד עשרות אלפי שקלים לכוון את המנהרה במצב יותר טוב, ואם לפעמים תיפול המכרה וייקברו חיים עובדיה, לא ישים על לב, כי ימצא עבדים אחרים נשכרים.

אבל אם זה עבד שהוא קנה ושילם עליו כסף, הוא רוצה שהעבד יתקיים, כי הוא צריך להשתמש בו. כלומר יש צד שדווקא העבדות המסודרת על פי החוק, היא יותר טובה מאשר בלי חוקי עבדות. בהכול "ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם". בכל דרך שעושים אם לא יהיו מוסריים, תהיה תקלה. לכן היום שביטלו את חוקי העבדות, צריכים לעשות כל מיני תקנות של זכויות הפועלים וכדומה, ואילו היו חוקי

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 5

עבודת אז הזכויות היו נשמרות. חז"ל אומרים, שמי שקונה עבד כאילו קונה אדון לעצמו. הרב מסביר שלא צריכים להיות שטחיים, להגיד עכשיו התקדם העולם והיום אין עבודת. אכן מבחינה מסוימת באופן כללי זה נכון, אבל יכול להיות ניצול של אנשים באופן אחר, דווקא בדרך הטבעית שאנשים בעלי כוח מנצלים את החלשים, משתמשים בהם ופוגעים בהם, אם לא יחוקקו חוקים שמגינים עליהם.

עם ישראל בני חורין

עיקר מה שהפרשה רוצה ללמד אותנו, זה שעניינו של האדם להיות בן חורין. לא יכול להיות שאדם יהיה עבד יותר משש שנים כי אז יש קביעות של עבד. ולכן מוכרח כל עבד להיות משוחרר אחרי שש שנים לפחות. יכול להיות שישתחרר קודם, אם יהיה יובל בתוך שש שנים. גם אם יהיה לו כסף לפדות את עצמו, הוא גם כן יוכל לצאת ולהשתחרר, אם מדובר בעבד שמכר את עצמו. אומר הרב שיש אנשים שבטבע שלהם הם טבע של עבדים, זאת אומרת אין להם עצמאות ואדרבה אם משהו מקבל עליהם אחריות וקונה אותם, זה לטובתם. כי בעצמם הם לא יודעים להתנהל. הם אנשים ברמה נמוכה מאוד, ולכן יש בזה אפילו צד של מעלה מבחינה מסוימת, שהם יכולים להימכר והאדם שקונה אותם, האדון, יש לו אחריות לטפל בהם, לדאוג להם, כי הם שלו. אומר הרב, אם אנחנו ניקח אדם שיש לו תכונה של עבד ואנחנו נעשה אותו לאדון, זו תהיה צרה גדולה מאוד. זה משבש את סדרי החיים. יש מדרגות של אנשים.

ישראל היו עבדים במצרים, אבל מאז שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים להיות בני חורין, להיות עבדי ה', מאז, אנחנו בני חורין. הטבע של עם ישראל הוא טבע של חירות. כל אחד מישראל צריך לפתח את העצמיות, את החופש והחירות הזאת. לכן דין עבד עברי הוא רק בזמן שהיובל נוהג. יובל זה עניין של חופש, מחזירים את הקרקעות לבעליהן, עבדים יוצאים לחירות. כל המהות של יובל היא חופש, וכשאין את היובל אז אין גם את המושג של עבודת, כי עבודת זו דבר זמני, היא צריכה להיות מחוברת עם היובל, כי באופן מהותי אין מקום לעבודת בישראל. אדם צריך להיות בן חורין. יש עבד קנוי מבחינת הבפועל, ויש עבד שבנפש שלו הוא עבד, שהוא בטל לאחרים, אין לו עצמאות, אין לו חופש בחירה. הוא מושפע מאחרים. יש אנשים שזו הנפש שלהם. אדם צריך להשתדל להיות עצמאי, חופשי, בטוח, לא להיות בטל לחלוטין. כמובן צריך כבוד תורה וכבוד תלמידי חכמים, וצריך ביטול מסוים כלפי תלמידי חכמים, אבל לא ביטול גמור. צריך עצמאות. אם אדם מתבטל כלפי תלמיד חכם ואותו תלמיד חכם טועה ומטעה,

התלמיד הזה לא יוכל להגיד אחר כך, שמעתי בקול הרב והלכתי אחריו עד הסוף. יש לך אחריות, כי לשמוע בקול הרב זה לא עניין פרטי, זה לשמוע בקול התורה. לשמוע בקול של כלל תלמידי החכמים, ולא של אחד. לשמוע את כל הדרך הכוללת. לשמוע בקול דבר ה'.

בין ביטחון והשתדלות

חז"ל לומדים מהפסוק "אם יקום וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מְשַׁעֲנֵתוֹ וְנָקָה הַמֶּכֶה רַק שְׁבֵתוֹ יִתֵּן וְרָפָא יִרְפָּא" (שמות כא, יט), מכאן שנתנה רשות לרופאים לרפא (ברכות ס). נתבונן בדברי הראשונים עד כמה צריך להיות ביטחון בה' ועד כמה צריכה להיות ההשתדלות. בספר העיקרים מאמר ד, פרק ו כתב:

ויתבאר מכל זה שהחריצות טוב בכל דבר ובעבור זה היה שלמה משבח החריצות ואומר "וַיֵּד חֲרוּצִים תַּעֲשִׂיר" (משלי י, ד), ומגנה העצלה להעיר האדם שישתדל להשיג מבוקשו בכל מאמצי כחו, וכן אמרו רבותינו ז"ל "לְמַעַן יִבְרַךְ ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים יד, כט), יכול יושב ובטל, תלמוד לומר: "בְּכֹל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה", הנה בארו שברכת השם יתברך תגיע ותבא עם ההשתדלות. וכן אמר המשורר: "אם ה' לא ישמר עיר שְׁוֹא שְׁקֵד שׁוֹמֵר" (תהלים קכז, א), אבל אם ה' ישמור עיר, יפה שקד שומר, שעם השמירה וההשתדלות האנושי יגיע העזר האלהי ולא בזולתו, ובעבור זה ראוי שישתדל האדם בחזקת היד בכל הדברים שאפשר שיושגו בהשתדלות האדם, אחר שנדע שההשתדלות מועיל בכל דבר ובכל הפעולות על דרך שבארנו.

צריך תמיד לזכור שאנחנו צריכים מצדנו להשתדל באופן המלא, להיות חרוצים ועמלים, ועם זאת לזכור שהכול מאת ה'. אם ה' לא ישמור עיר שווא שקד שומר. אם שומר שקד, יש על זה חלות של ה' ישמור עיר. האדם מצדו צריך להשתדל בדרך הטבע בכל ההשתדלות האפשרית, ועל זה חלה הסייעתא דשמיא, שהקב"ה מברך אותנו בכל מעשה ידינו. וה' הטוב בעיניו יעשה.

חובת הלבבות (שער רביעי, שער הביטחון, פרק ד, תרגום הרב קאפח) גם כמו ספר העיקרים אומר שאדם צריך להשתדל אף על פי שיודע שהכול הוא מאת ה', ובלי ההשתדלות לא בא השפע:

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 7

עם ידיעתו הברורה שעניינו המסור לגזירת הבורא יתעלה ושמה שבוחר לו הבורא היא הבחירה הטובה ביותר, הרי הוא חייב להתעסק בסיבות תועלתיות ויבחר את היותר חשובה לפי פשט העניין בעיניו, וביד ה' יתרומם ויתעלה ביצוע מה שגזר מראש. והמשל לכך שאדם אף על פי שקיצו ומידת ימי חייו מוגדרים מראש בגזירת הבורא יתעלה, הרי על האדם להתעסק בסיבת הקיום בהשתמשו באוכל ובמשקה במלבוש ובמדור כפי צרכיו ואל ימסור את זה אל ה' ויאמר אם כבר גזר ה' עלי לחיות הוא יקיים את נפשי בגופי בלי מזון.

הקב"ה קבע לאדם שהוא יחיה שבעים שנה, אז זו גזרת הכתוב והוא יחיה, אבל הוא כמובן צריך לאכול, זאת אומרת הוא לא יכול להגיד אני לא אעמיס על עצמי טורח ביקוש הפרנסה ויגיעתה, זה לא הסדר. אנחנו יודעים שהכול מאת ה', אבל עניינו של האדם להשתדל, ועל זה חל השפע האלוקי.

וכן הדבר בעניין הבריאות והחולי שחייב אדם לבטוח על ה' בכך ויתעסק בהתמדת הבריאות בסיבות שזה בטבען ויימנע את החולי בנוהג שרגילים למונעו, כפי שציווה ה' יתרומם ויתאדר ורפוא ירפא מבלי שיבטח על סיבות הבריאות והחולי שהן יועילו לו או יזיקוהו כי אם ברשות ה' יתעלה.

האדם צריך לעשות פעולות כדי שיבריאו או שלא יפול לחולי.

שיטת הרמב"ן – במדרגה מתוקנת אין צריכים השתדלות

הרמב"ן (בויקרא פרק כו פס' כא ד"ה 'ונתתי משכני בתוכם') אומר אחרת:

והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג עניינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם.

כלומר כשישראל מתנהגים בשלמות, הם לא תלויים בטבע.

כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם עד אשר לא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר: "כִּי אֲנִי ה' רִפְאֶךָ" (שמות טו, כו), וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרם עוון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כעניין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב ג)... אבל הדורש השם בנביא, לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח "וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך"... וכן אמרו

(ברכות סד.) כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא.

כשרבה היה ראש הישיבה, רב יוסף לא רצה להתנהג בשררא, ולא הזמין אומן לביתו להקיז דם. ובאמת הוא לא היה זקוק לזה כי הוא היה תמיד בריא.

והמשל להם (במדב"ר ט ג) תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא - שער שלא פתוח למצוות הוא פתוח לרפואות. והוא מאמרם (ברכות ס.) שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרי הטבעים.

הרמב"ן אומר אחרת מבעל העיקרים וחובת הלבבות. אמנם העיקרים לא דיבר על מחלות הוא דיבר בהשתדלויות בענייני פרנסה ומזון וכדומה, אבל כוונתו שצריך השתדלות. הרמב"ן אומר, שאנשים שהולכים בדרך ה' באופן המלא, אין להם לדרוש ברופאים. אדם חולה צריך להתפלל לה' לבקש סליחה על הסיבות שגרמו לחולי, כי כל חולי נגרם מחמת עוון, וצריך לשוב בתשובה, ואז הוא יירפא. אין מקום בכלל להשתדלות על ידי רופאים, אבל נהגו העם אחרת. לאנשים אין מספיק ביטחון, וכיוון שנהגו, הקב"ה הולך עם ההנהגה של האנשים, והוא שולח רפואות על ידי הרופאים, אבל האידיאל היותר מתוקן ויותר שלם זה לא להשתמש ברופאים.

וזו היא כוונתם באמרם (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפואות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים.

אם החולה, לא במדרגה הגבוהה הזאת, והוא לא יודע איך לתקן את עצמו מבחינה רפואית, והוא בא להתרפאות אצל הרופא, הרופא צריך לרפא אותו.

סיפרתי פעם שהיה צדיק אחד, שכל פעם שהיה חולה רצו להביא רופא והוא לא הסכים. פעם נפל למשכב והרגיש מאוד לא טוב ואמר שיקראו לרופא, ובני הבית שמחו שמעכשיו הוא לא יסתכן. הגיע רופא, בדק אותו ואיתר את המחלה ורשם לו תרופות. הלך הרופא, הביאו לו תרופות, והוא לא השתמש בהן. שאלו אותו: למה אתה לא משתמש בתרופות,

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 9

זה מסוכן. אמר להם תמיד כשלא הרגשתי טוב, ידעתי מה כואב לי, ידעתי אם החולי היה באיבר כזה או באיבר אחר, וידעתי להתפלל על זה. הפעם לא הבנתי מאיפה בא החולי, באיזה איבר החולי, הייתי צריך שהרופא יגיד לי, עכשיו אחרי שהרופא אמר איזה איבר חולה, אין לי צורך ברפואות, אני יודע עכשיו על מה להתפלל ולבקש.

הוא הלך בדרכי הרמב"ן, ש"ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים". בספר תורת האדם (שער המיחוש) אומר הרמב"ן:

ומסתברא דהא דאמרינן נתנה תורה רשות לרופא לרפאות, לומר שאינו אסור משום חשש השגגה או שלא יאמר הקדוש ברוך הוא מוחץ והוא מרפא, שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו.

פירוש דברי חז"ל שנתנו רשות לרופא לרפא, הוא לא רק לומר לנו שאין איסור מחשש השגגה, שאולי במקום לרפא ולעזור לחולה, הרופא יטעה ויזיק ויטבח אותך, וכיוון שהוא מומחה התורה מרשה לו - אלא אחרי שנתנה רשות לרופא לרפאות, הוא לא רק מותר לרפא אלא מחויב:

אבל האי רשות רשות דמצוה הוא דמצוה לרפאות ובכלל פקוח נפש ולכן מותר לחלל את השבת בשביל רפואות משום פיקוח נפש.

זאת אומרת, כשלא נמצאים במצב המתוקן והשלם, כפי הסדר של רוב בני האדם, אז באמת צריך הרופא לרפא. אמנם האדם החולה בעצמו היה צריך להיות במצב של אמונה וביטחון בה' וסומך על זה שהוא מבקש מהקב"ה ובזה הוא ירפא, אך אחרי שהאדם לא במצב רוחני כזה, בוודאי הוא חייב לפנות לרופאים. כך מבאר הרמב"ן. אין הכוונה שהוא לא בוטח בהקב"ה אלא ברופאים, אלא הוא בוטח בה' וצריך יחד עם זה את ההשתדלות והזהירות, כמו שאומר חובת הלבבות לגבי אכילה שאדם לא יכול לומר נגזר עלי שאחיה אז אני לא צריך לאכול.

שיטת האבן עזרא – להשתדל בדברים הגלויים

האבן עזרא כאן בפרשה אומר חילוק. אם המחלה היא חיצונית כדוגמה אם אדם נפצע בידו והעצמות התרחקו זו מזו, ואם לא יקרב הרופא העצמות אחת לשניה אז לא יתרפאו, יש לרופא רשות לרפאות. אם הדבר פנימי שלא רואים מבחוץ, בזה אין רשות לרופא לרפאות, צריך רק לסמוך על ריבונו של עולם. היום שגם את הדברים הפנימיים הרופאים רואים, ממילא אני מניח שלפי האבן עזרא פצע פנימי יש לו אותו גדר כמו

פצע חיצוני. כל מה שהרופאים רואים ויודעים לא בהשערות ולא בסברות אלא רואים בפועל, ויודעים מה לעשות יכולים לרפא.

המסילת ישרים במשקל החסידות (פרק כ) אומר שבעצם הכול מושגח על ידי ריבונו של עולם, אבל אחרי חטאו של האדם שנגזר עליו: "בזיעת אפך תאכל לחם". הסדר הוא שצריך השתדלות, אבל צריך השתדלות מינימלית. לא כמו שאומר ספר העיקרים שצריך להיות חרוץ ולהשתדל ככל יכולתו, אלא האדם צריך לדעת שבין ישתדל הרבה ובין ישתדל מעט, התוצאות תהיינה אותו דבר. כמו שהיה בזמן המדבר עם המן, שהמרבה לא היה לו יותר והממעט לא החסיר. הקב"ה נותן לכל אחד את המנה שלו, ומאת הקב"ה תהיה הסייעתא דשמיא כפי שהקב"ה קבע שמגיע לו, ולא תעזור לו השתדלות מרובה.

לסיכום ככל שאדם יותר בוטח בה' כך הוא צריך פחות להשתדל, אבל אם הוא לא נמצא במקום של ביטחון גדול, הגם שהוא יודע שהכול מאת ה', אז הוא צריך להשתדל כפי יכולתו. צריך אדם לשאוף להיות מלא ביטחון. אם אדם הגיע למצב כזה שעשה את ההשתדלות המקסימלית, האם הוא צריך לבטוח בה' שימציא לו דברים מעל הטבע - לספר העיקרים בוודאי, "ביטחו בה' עדי עד" - כלומר אם אדם בוטח בה' ביטחון מלא ונשען על הקב"ה, אז הקב"ה יספק לו את מה שהוא מבקש, וימשיך לו את השפע. לשונו של ספר העיקרים (מאמר ד' סוף פרק מו):

אמר הכתוב: "יְהַבֹּטֶחַ בַּה' חֶסֶד יִסֹּבְבֶנּוּ" (תהילים לב, י), כלומר אף אם אינו ראוי מצד עצמו, מדרך הבטחון להמשיך חסד חנם על הבוטחים בשם.

גם כשהוא לא מגיע לו, אם האדם נשען על הקב"ה, הקב"ה הוא רב חסד. ושם בפרק מז כתב:

ותקוות החסד היא היותר משובחת שבכלן, אלא שאין המקווה בטוח כל כך שינתן לו כלבבו כל אשר תשאל נפשו, כי להיותו משער בעצמו שאינו במדרגה שיעשה עמו חסד חנם, חושב שלא ירצה האדון לתת את שאלתו.

אדם לא בוטח באופן מלא, כי הוא חושב שלא מגיע לי, לכן הוא לא בוטח ובגלל שהוא לא בוטח, לא שופע עליו חסד.

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 11

ובעבור זה אינו מקווה כראוי, שאם היה מקווה כראוי לא הייתה החסד נמנעת מצד השם יתברך, כי תמיד הוא רוצה להשפיע למקווה כראוי. אמר הכתוב "רוּצָה ה' אֶת יְרֵאָיו אֶת הַמִּיחָלִים לְחֶסֶד" (תהלים קמ"ז י"א).

הקב"ה רוצה לעשות חסד ואם אדם יבטח בהקב"ה ביטחון מלא, הקב"ה ישפיע עליו שפע גם כשלא מגיע לו. הוא צריך לפתוח את הפתח כדי שהחסד יגיע אליו. אז כגודל מידת הביטחון, אדם יכול לקבל מעל מה שמגיע לו, כי כשאדם נשען על הקב"ה, הקב"ה משפיע עליו שפע, זה אומר ספר העיקרים.

מדרגת קדושת ישראל

אומרת התורה: "וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבֶשֶׁר בְּשָׂדֵה טְרֶפֶה לֹא תֹאכְלוּ לְקָלָב תִּשְׁלֹכּוּן אֹתוֹ" (שמות כב, ל). אומר הזוהר על פסוק זה (מתורגם):

זכאים ישראל שהקב"ה רוצה להוקיר אותם יותר משאר בני העולם. מתחילה אמר להם "ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים" ולא הסיר אהבתו הגדולה עד שקרא להם "גוי קדוש".

"ממלכת כוהנים" הכוונה אנשים חשובים, תפקיד חשוב. "גוי קדוש" זו מדרגה יותר גדולה.

הוסיף חיבתו עד שקרא להם "כי עם קדוש אתה".

אני לא יודע להסביר את ההבדל בין הגדר של גוי לגדר של עם, הזוהר אומר שבהתחלה קרא להם "גוי קדוש" שהיא מדרגה פחותה, ואחר כך הוסיף חיבתו וקרא להם "כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך", ועוד הוסיף ואמר עליהם "אנשי קודש תהיון לי" וזה יותר מהכול". הקב"ה מעלה את ישראל ממדרגה של "ממלכת כוהנים", "לגוי קדוש", "עם קדוש", "אנשי קודש תהיון לי", "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה".

יש הבדל במדרגות. קודש זה משהו עצמי. הנזיר שאל את מרן הרב מה הגדר של קודש. הרב השיב לו: המתגלה בקדושה. יש גילויים. הקודש בעצמו הוא לא מתגלה, קודש זה השיא, "אנשי קודש תהיון לי". הקודש הזה מופיע במדרגות, יש השתלשלות. זאת אומרת, יש תוכן פנים פנימי מאוד נעלה, לפני ולפנים, הנשמה של ישראל, או נשמת הנשמה של ישראל, היא קודש. אחר כך יש הופעות. ההופעה הפנים פנימית של התוכן הפנימי של האדם. אותו דבר בעם ישראל. המשהו הפנים פנימי הזה מתגלה על ידי המחשבה, אחר כך המחשבה מתגלית על ידי הדיבור, אדם מדבר אז יודעים מה הוא

חשב. זאת אומרת שיש לו כוח פנימי כזה של שכל שחשוב, יש לו משהו יותר עמוק פנימי, יש מדרגות פנימיות זה למעלה מזה.

יש מדרגות - מחשבה, דיבור, מעשה, הופעות של התוכן הפנימי. ויש מדרגות יותר גבוהות שאנחנו לא יודעים להיכנס אליהן, עוד יותר גבוה ממה שאנחנו אומרים. השורש הפנימי הרוחני של ישראל הוא לפני ולפנים - קודש, אחר כך כבר הופעה - קדוש, אחר כך עוד יותר הופעה – קדושה. גם בקדושת המקום יש מדרגות, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ירושלים מקודשת מכל ארץ ישראל, הר הבית מקודש מכל ירושלים, החיל עוד יותר מקודש, העזרה עוד יותר מקודשת, עשר מדרגות, עד קודש הקודשים. מדרגות של הופעות קודש. עם ישראל עם קדוש, ולכן הזוהר מאריך לבאר את המדרגות.

לא לקרוא לישראל בשם 'רשע'

עוד אומר הזוהר (משפטים קכ"א ע"ב):

כיון שישראל נקראים קודש, אסור לאדם לקרוא לחברו בשם גנאי. ולכן אסור לחברו לקרוא בשם גנאי ולכנותו בשם, ועונשו של העושה כן רב, "נצור לשונך מרע" מהביא רע לעולם, והמכנה שם נתפס בעצמו בזה.

צריכים להתייחס לכל אחד מישראל במדרגה של קדושה, אסור לפגוע בקודש. מי שמכנה שם לחברו, הוא לא פוגע בחברו אלא בעצמו.

ומי שקורא לחברו רשע מורידים אותו לגיהנום, חוץ מעזי פנים שמותר לקרוא להם רשע.

הרב צבי יהודה היה תמיד מדגיש שרק לעזי פנים מותר לקרוא רשע. אמנם יש מקומות שחז"ל אומרים שאיש שעשה פעולה כזאת נקרא רשע, אבל לא כתוב שמותר לקרותו רשע. למי מותר לקרוא - לעזי פנים, חצופים שאין להם שום נימוסים ופוגעים בתלמידי חכמים. רק לאנשים כאלו מותר לקרוא רשע, אבל לא לאחד אחר, אפילו שהגמרא אומרת שפלוני הוא רשע. זו הבחנה שאמר הרב צבי יהודה שצריך לזהר בה. ממשיך הזוהר:

אבל האומר לחברו שהוא 'כרשע' אין זה קורא לו רשע אלא שמעשיו כמו של רשע.

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 13

זאת אומרת, שיש הבדל אם אומרים: אתה מתנהג כרשע, המעשה הזה הוא מעשה של רשע, אבל לא לתת הגדרה לבן אדם שהוא רשע. הזוהר מביא ראיה מהפסוק "היה ה' כאויב":

אם לא היה נקרא 'כאויב' אלא 'אויב', לא היה נשאר מישראל חלילה. וכן "הייתה כאלמנה", אבל לא אלמנה אלא כאלמנה. "הנכשל ביום ההוא כדוד" ולא דוד.

כלומר צריך להישמר בלשון. הלשון צריכה להיות לשון מדויקת. אם אדם מוצא בשני איזה פגם, איזה רוע, אפשר להתבטא שהפגם הזה הוא חמור, מעשה רע, מעשה מקולקל, ולא לקרוא לבן אדם באופן כזה.

הנקיות – גדר של קדושה

על הפסוק: "וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבֶשֶׂר בְּשָׂדֵה טְרָפָה לֹא תֹאכְלוּ" (שמות כב, ל), אומר רש"י:

אם אתם קדושים ופרושים משקוצי נבלות וטרפות הרי אתם שלי, ואם לאו אינכם שלי.

כלומר אם אתם אוכלים חלילה מאכלות האסורות, נבילות וטריות אתם לא שייכים לקודש. מפרש המהר"ל (גור אריה):

אף שנאמר בפרשת קדושים כל מקום שאתה מוצא התרחקות מערוה שם אתה מוצא קדושה, צריך לומר שהפורש מערוה מתקדש מעצם הפרישה, אולם בנבילות וטריות ושקצים, אם אוכלים אותם זה פוגע בקדושה, אבל אם לא אוכלים זה בעצמו לא נחשב קדושה.

המהר"ל מבחין בין מצב שאדם מתגבר בעניין ערוה, שזה גדר של קדושה, אבל אם אדם נמנע מלאכול נבילות וטריות שקצים ורמשים, הוא לא מתקדש. אבל אם הוא אוכל, הוא לא יכול להיות קדוש. מה ההבדל - בערוה יש יצר הרע גדול, שאם אדם מתגבר עליו הוא מתעלה מעלה מעלה, לעומת אכילת נבילות וטריות שם יצר הרע לא כל כך גדול. כך הביאור הראשון של המהר"ל. בביאור השני, מבאר המהר"ל שיש מדרגות בגדר של קדושה. אם אדם לא אוכל נבילות וטריות הוא גם כן מתקדש, אבל לא כמו כשמתקדש אם הוא נזהר בגדר של ערוה.

אנחנו רואים כאן, שאדם אוכל דברים מקולקלים, דברים מאוסים שאסורים על פי התורה, שבדרך כלל זה מחובר עם קלקול עצמי, זה מרחיק אותו מריבונו של עולם.

כך גם כתוב "וְהָיָה מִחֲנִיף קְדוֹשׁ" (דברים כג, טו), וכן "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזַנְךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְרָתָהּ בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכָסִיתָ אֶת צְאֲתֶךָ", מדובר על לכלוך לא מדובר על טומאה. אם יש לכלוך וזוהמה זה הפוך מקדושה. זאת אומרת לא רק דברים אסורים שאנחנו מגדירים אותם כטמאים הם ההיפך מקדושה, אלא גם לכלוך וזוהמה. לכלוך הוא טמא. הטומאה והזוהמה הם אחד. אנשים לא כל כך מבינים את זה, איך הנקיות היא גדר של קדושה. אם אדם שומר על נקיות הוא יותר שייך למקום הקודש, כי כל דבר שהוא מלוכלך ומזוהם הוא לא מתאים לקודש, הוא פוגע בקודש.

ההבדל במדרגות הפרישות מן הנבילה והטריפה

על טרפה כתוב בפרשה: "וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשָּׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ לְכָל תִּשְׁלַכֶנּוּ אֹתוֹ" (שמות כב, ל). גם בספר דברים בדין נבילה כתוב:

וְאִנְשֵׁי קֹדֶשׁ תִּהְיוּ לִי וּבִשָּׂר בְּשָׂדֵה טְרֵפָה לֹא תֹאכְלוּ, לֹא תֹאכְלוּ כָּל נְבִלָה לְגֵר אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֵיךָ תִּתְּנֶנָּה וְאָכְלָה אוּ מָכַר לְנֹכְרִי כִּי עִם קְדוֹשׁ אַתָּה לֵה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בְּחֶלֶב אֱמוֹ" (דברים יד, כא).

בנבילה כתוב: "כי עם קדוש אתה לה' אלוקיך" ובטריפה כתוב "אנשי קודש תהיון לי", יש מדרגות. אם אדם נזהר מנבילה הוא במדרגת קדוש. ואדם שנזהר מטריפה עולה עוד מדרגה, ל'אנשי קודש תהיון לי'. אם אדם נוגע בנבילה הוא טמא יום אחד וצריך לטבול על מנת להיטהר ולחכות שיעריב שמשו ונטהר, לעומת זאת אם אדם שחט בהמה והתברר שהיא טריפה, יש בה מום בלב או חור בריאה וכדומה, הנוגע בה לא נטמא, אבל אסור לאכול אותה. זו מדרגה עוד יותר גבוהה שאדם נזהר מטריפה - 'אנשי קודש תהיון לי'. ככל שאדם יותר מרוחק משקצים, מרמשים, מלכלוכים, מזיהומים רוחניים וממשיים הוא יותר קשור לקודש.

לא תבשל גדי בחלב אמו

נאמר בפרשה:

רֵאשִׁית בְּכוּרֵי אֲדָמְתְּךָ תִּבְיָא בֵּית ה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תִבְשַׁל גְּדֵי בְּחֶלֶב אֱמוֹ (שמות יט, כג).

שיחת הרב זלמן מלמד לפרשת השבוע ♦ 15

לא כתוב: 'אל תאכל בשר בחלב', 'אל תבשל בשר בחלב', אלא 'לא תבשל גדי בחלב אמו'. למה התורה בחרה להשתמש דווקא בדוגמא הזאת - כי זו אכזריות. אדם לוקח גדי מהאמא שלו, ובחלב שממנו היה צריך לינוק הגדי הזה הוא מבשל את הגדי. התורה רוצה ללמד אותנו, שאדם יהיה רגיש, שנחוש את הרגש שיש בהלכה הזו. זו לא סתם הלכה שאסור לבשל בשר בחלב. התורה התירה גם לאכול בשר, אבל צריך לעשות הכנות, צריך לשחוט, לראות שהבשר לא טרף, אסור לאכול את הדם. הרב מסביר בטללי אורות שהתורה מחנכת אותנו שאמנם מותר לאכול בשר אבל זה לא כל כך יפה, לכן צריך לצמצם כמה שאפשר את האכילה הזו. לעתיד לבוא יכול להיות שהבהמות יתעלו למדרגה יותר גבוהה ולא נאכל בשר. עכשיו מצווה לאכול בשר אבל עדיין אדם צריך להיות יותר מעודן ולא זולל. צריך שהאכילה תהיה מעודנת, מרוממת, זכה. לכן התורה אומרת: "לא תבשל גדי בחלב אמו".

ראיתי פעם מישהו שכתב שהתורה משתמשת בלשון ספרותית ומלמדת אותנו דרך זו הלכות. "כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם", התורה מתארת את ההלכה הזו כטררגדיה. יכלה לכתוב הלכה, שאדם שאחיו מת צריך לייבם את אשתו. התורה כותבת אחרת: "ישבו אחים יחדיו ואחד מת", ומזה למדנו הלכה שאם לא היו יחדיו לא צריך לייבם, למשל אם האח שלו נולד אחרי שאחיו הנשוי מת, הוא לא חייב כבר בייבום, כי דרכי התורה דרכי נעם, ולא יתכן לחכות עכשיו עד שהוא יגדל. התורה לא אומרת הלכות יבשות, היא מדברת על המציאות, "ישבו אחים יחדיו", היו ביחד ולכן אדם צריך לייבם את השני שבביל לעזור לשני. אנחנו לפעמים לומדים את התורה בצורה יבשה. צריכים ללמוד את התורה כפי שהיא מתוארת בפנינו. כמו הדוגמה: "לא תבשל גדי בחלב אמו".

גדר 'לא ישבו בארצך', וגבולות הארץ

עוד נאמר בפרשה:

לא יִשְׁבוּ בְּאַרְצְךָ פֶּן יִחְטְיִאוּ אֹתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יְהִי לְךָ לְמוֹקֵשׁ (שמות כג, לג).

יש כאן לאו דאורייתא "לא ישבו בארצך". ארץ ישראל כולה שייכת לעם ישראל ולא לזרים, הכוונה לעובדי עבודה זרה. אם יש אנשים שהם לא עובדי עבודה זרה, שנתקבלו בתור גר תושב זה דבר אחר, אבל גם לגרי תושב, אף על פי שמותר להם לגור בארץ ישראל, יש הגבלות. אסור להם לשבת במקומות מרוכזים, הם צריכים להיות מפוזרים, ולא בירושלים. התנאים הם כי ארץ ישראל כולה שייכת לעם ישראל. הרמב"ם אומר

ש"לא ישבו בארצך" זה אפילו באופן ארעי. אין לתת להם את האפשרות להיות אורחים, תיירים זמניים. משרד התיירות צריך לדעת שיש לנו כללים באירוח אורחים, לא כולם יכולים לבוא.

משרד התיירות משתדל להביא אנשים בעלי השקפות נוצריות כדי לעניין אותם בארץ הקודש לפי דתם. התורה לא כל כך מעוניינת בזה, אלא אם כן יבואו אנשים שקבלו עליהם שבע מצוות בני נח, והם באים לראות את קדושת הארץ, ואת מעלותיה. לתיירות כזאת יש מקום, אבל תיירות אחרת התורה לא רוצה.

ומה הגבולות של ארץ ישראל "וְשֵׁתִי אֶת גְּבֻלְךָ מֵיַם סוּף וְעַד יַם פְּלִשְׁתִּים וּמִמִּדְבַּר עַד הַנֶּהָר" (שמות כג, לא). האונקלוס מתרגם ש"הנהר" הוא: "מימא דסוף עד ימא דפלישתאי ממדברא ועד פרת", אלו גבולות הארץ. ויש דעות שמה שכבש דוד מבחינת כיבוש יחיד, זה אחרי הפרת, לא סוריה הקרובה אלינו, אלא עד פרת זו ארץ ישראל, ואחרי הפרת זו סוריה. אנחנו רגילים תמיד להדר במצוות ולהחמיר, אז אם יש דעה כזאת אז אנחנו מחמירים כדעה הזו... בע"ה שנזכה לקיים את המצווה הזאת באופן השלם ביותר.

השיחה נמסרה בשנת התשפ"ב

לקבלת שיחה שבועית במייל או בווטסאפ,

שלחו הודעה לכתובת bogrim@yeshiva.org.il, או למספר 0547881227

ניתן לצפות בשיחה באתר ישיבה - www.yeshiva.org.il

השיחה השבועל ידית משודרת בשידור חי במוצאי שבת, כשעה לאחר צאת השבת

ניתן להאזין בשידור חי גם דרך חיוג לטלפון 02-6643149 שלוחה 11

